

- *Про виконання цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Стратегічні мінеральні ресурси України» (доповідач — академік НАН України В.І. Старостенко)*
- *Історико-культурна спадщина України: переміщення, втрати, перспективи повернення (доповідач — академік НАН України В.А. Смолій)*
- *Про нагородження відзнаками НАН України та Почесними грамотами НАН України і Центрального комітету профспілки працівників НАН України (доповідач — академік НАН України В.Л. Богданов)*
- *Кадрові та поточні питання*

ІЗ ЗАЛИ ЗАСІДАНЬ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ

2 грудня 2015 року

На засіданні Президії НАН України 2 грудня 2015 р. члени Президії НАН України та запрошені заслухали наукову доповідь голови Наукової ради цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Стратегічні мінеральні ресурси України», директора Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України академіка НАН України **Віталія Івановича Старостенка** про результати виконання цієї Програми (див. стенограму на с. 29).

Мінерально-сировинна база України, створена працею багатьох поколінь геологів, є основою енергетичної, економічної та політичної незалежності держави, оскільки, за оцінками експертів, прямо чи опосередковано формує близько половини ВВП України, валютних надходжень, промислового потенціалу, з її використанням пов'язано до 20% трудових ресурсів. Ці показники наближаються до показників розвинутих країн з потужною гірничовидобувною промисловістю.

Програма виконувалася в 2013–2015 рр., мала науково-прикладний характер і була орієнтована на розроблення нових наукомістких технологій пошуків, розвідки та інтенсифікації видобутку корисних копалин, переробки мінеральної сировини техногенного походження. Програма містила 26 проектів, які розроблялися 18 установами з 6 відділень НАН України, що забезпечило комплексний підхід до виконання завдань Програми і дало змогу отримати низку важливих результатів. Наприклад, було обґрунтовано перспективи нафтогазоносності, пов'язані з освоєнням великих глибин, розроблено нові методи обробки свердловин з метою значного збільшення видобутку вуглеводнів. Частина розробок вже впроваджено у виробництво. За три роки виконання Програми науковці Академії отримали 28 патентів, виготовили 5 експериментальних зразків приладів, одержали 18 актів впровадження, опублікували 219 наукових праць, зокрема 18 монографій.

У виступі головного наукового співробітника Інституту геологічних наук НАН України академіка НАН України **Олександра Юхимовича Лукіна** було наголошено на тому, що зараз немає для людства взагалі і для нашої країни зокрема більш життєво важливої проблеми, ніж стратегія освоєння природних ресурсів. О.Ю. Лукін зупинився лише на одному аспекті отриманих за Програмою результатів, а саме: у процесі виконання робіт уперше було одержано реальні докази участі у формуванні зон інтенсивного ендегенного рудоутворення та нафтогазонакопичення суперглибинних флюїдів, пов'язаних не лише з верхньою мантією, а й з нижньою мантією і межею мантії ядра. Це вдалося зробити завдяки системному комплексному підходу до проблеми на основі аналізу результатів сейсмотомаграфічних та різних мінералогікогеохімічних досліджень. Підйом флюїдів з глибин геосфери Землі було незалежно підтверджено відкриттям нового явища — наявності мікро- і наночастинок самородних металів і природних сплавів у колекторах нафти і газу, в геотермальних рудах тощо. Це докорінно змінює наші уявлення і про ресурсний потенціал земних надр, і про закономірності нафтидогенезу та рудоутворення. Три нафтогазоносних регіони на території України належать до надглибинних осадових басейнів з аномально високими потужностями осадового типу. Глибокі горизонти цих басейнів є невичерпним джерелом вуглеводнів, H_2 , He , зокрема 3He . Їх освоєння — це без перебільшення майбутнє нашої цивілізації.

Заступник генерального директора Державного об'єднання «Укргеофізика» кандидат геологічних наук **Анатолій Петрович Толкунов** підкреслив, що розвиток мінерально-сировинного ресурсного потенціалу України як основи паливно-енергетичного комплексу має вирішальне значення для ефективного функціонування економіки, енергетичної та національної безпеки держави. Сьогодні як ніколи гостро стоїть проблема приросту ресурсів та запасів вуглеводнів. Видобуток газу знизився з 68 млрд m^3 у 1970-х роках до 20 млрд m^3 ; видобуток нафти з конденсатом — з 14,6 до

Доповідь академіка НАН України Віталія Івановича Старостенка

Виступ академіка НАН України Олександра Юхимовича Лукіна

Виступ кандидата геолого-мінералогічних наук Анатолія Петровича Толкунова

Виступ академіка НАН України Олександра Миколайовича Пономаренка

3,5 млн т на рік. Однією з причин зниження видобутку є катастрофічне скорочення геолого-розвідувальних, передусім геофізичних робіт, спрямованих на виявлення і підготовку до буріння нових нафтогазових об'єктів. Водночас обсяги ще не розвіданих традиційних ресурсів вуглеводнів становлять близько 30 млрд т ул., прогнозні ресурси покладів газу щільних колекторів центрально-басейнового типу оцінюють у 8 трлн м³, газу (метану) вугільних родовищ — від 12 до 25 трлн м³, сланцевого газу — до 30 трлн м³. Отже, вуглеводневий потенціал надр України — великий, але його освоєння неможливе без вирішення фундаментальних питань виникнення та еволюції нафтогазових, вугільних та рудних басейнів.

За словами А.П. Толкунова, Державне об'єднання «Укргеофізика» активно співпрацює з НАН України, зокрема з Інститутом геофізики ім. С.І. Субботіна. Наші установи беруть участь у міжнародних програмах з вивчення глибинної будови земної кори з метою оцінки перспектив нафтогазоносності та інших видів корисних копалин. Роботи проводять з використанням методу глибинного сейсмічного зондування у комплексі з сейсмостратиграфічними дослідженнями, даними гравіо-, магніто- та електрометрії та інших видів геофізичних досліджень. Отримані результати є унікальними

і не мають аналогів, вони вже використовуються на практиці в структурах Держгеонадр України. Розробки академічних інститутів постійно впроваджуються в практику геофізичних досліджень виробничих геологічних підприємств, що сприяє розвитку мінерально-сировинної бази України.

У виступі академіка-секретаря Відділення наук про Землю НАН України, директора Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України академіка НАН України **Олександра Миколайовича Пономаренка** було зазначено, що наявні в Україні родовища корисних копалин дозволяють повністю забезпечити потреби власної промисловості за окремими видами мінеральної сировини без її імпорту. Найперспективнішими є родовища рідкісноземельної сировини та апатитового концентрату для виробництва фосфатних добрив, які зараз імпортуються.

У світі відомо всього кілька десятків родовищ зі значними запасами рідкісноземельних елементів. Найвідоміші з них — Баян-Обо в КНР, Маунтін-Пасс у США і Кутесай (Актюз) в Киргизстані. Рідкісноземельна мінералізація різних типів порід Українського щита зробила його найбільшою рідкісноземельною металогенічною провінцією Європи, а в разі детальнішого вивчення, можливо, й усього світу. Однак, незважаючи на потужний ресурсний потенціал, Україна імпортує рідкісні землі, але рівень їх споживання в країні дуже низький. Зокрема, у 2000 р. було використано лише 20 т оксидів рідкісних земель і 0,8 т ітрію. Планувалося, що до 2010 р. ця цифра зросте до 100 т оксидів рідкісних земель. Це дуже мало для країни, в якій домінують галузі важкої промисловості, і очевидно, що після подолання економічної кризи потреба у рідкісноземельних елементах зросте.

Геологічне дослідження порід Українського щита за останні 70 років дало змогу встановити, що всі відомі об'єкти є комплексними рідкіснометалевими. На сьогодні жоден з них не розробляється. Основним і поки що єдиним представником комплексних рідкісноземельних руд і цирконію є Азовське родовище, де,

відповідно до Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, планується розпочати дослідно-промислову експлуатацію. Хоча, як відомо, ця Програма не реалізується. Інституту Відділення наук про Землю НАН України спільно з Держгеонадрами України приблизно до 2005 р. попередньо дослідили ряд перспективних рідкісноземельних родовищ, більшість з яких є комплексними цирконій-рідкісноземельними.

Основна частина українських підприємств з виробництва фосфатних добрив була орієнтована на апатитовий концентрат з Росії. Імпорт сировини з Північної Африки та Близького Сходу пов'язаний зі складнішою технологією її перероблення, оскільки в ній переважають фосфорити з підвищеним вмістом кадмію, урану, торію та інших шкідливих компонентів. Цінність магматичних родовищ апатиту України полягає передусім у комплексному характері їх зруденіння. Крім того, в процесі перероблення таких руд можна отримувати значні обсяги польовошпатових та інших концентратів. Слід зауважити, що Україна імпортує близько 100 тис. т цих концентратів щороку, тоді як розробка лише Чернігівського родовища (одного з 12 відомих) могла б повністю забезпечити країну апатитом, а також Nb, Ta, Ce, La, Nd, Sr та іншими рідкісними металами. У технологічному плані апатитові концентрати українських родовищ не поступаються найкращим світовим аналогам не лише за якісними показниками, а й за ціною. Результати досліджень свідчать, що в них немає домішок радіоактивних металів, миш'яку, кадмію.

Звичайно, для розроблення родовищ необхідні значні капітальні вкладення. Проте хоча б частину з 7,5 млрд грн, витрачених у 2010 р. на закупівлю імпортованих мінеральних добрив, можна було б інвестувати в можливість забезпечення України власними фосфорними добривами та зменшення залежності держави від імпорту.

Підсумовуючи обговорення доповіді, академік НАН України **Борис Євгенович Патон** зазначив, що розвиток вітчизняного видобування

Доповідь академіка НАН України Валерія Андрійовича Смоля

корисних копалин є одним з найважливіших питань безпеки держави та її енергонезалежності. Зважаючи на важливість цього наукового напрямку, а також згідно з прийнятим Академією рішенням і за рекомендаціями слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи від 25 листопада 2015 р. на тему «Стан та перспективи розвитку мінерально-сировинної бази в Україні», було запропоновано започаткувати нову цільову програму наукових досліджень НАН України «Мінерально-сировинна база України як основа безпеки держави» на 2016–2020 рр.

* * *

Далі учасники засідання заслухали наукову доповідь академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України академіка НАН України **Валерія Андрійовича Смоля** на тему «**Історико-культурна спадщина України: переміщення, втрати, перспективи повернення**» (див. стенограму на с. 33), у якій було висвітлено широке коло проблем, пов'язаних із втратою значних масивів культурних цінностей на різних етапах історії України, показано загрози для національної культурної спадщини, що виникли вже в наш час на Півдні та Сході України, узагальнено досвід розшуків та

повернення в Україну втрачених культурних цінностей.

В обговоренні доповіді взяли участь академік НАН України Б.Є. Патон, перший заступник Міністра культури України І.Д. Ліховий, академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, директор Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України академік НАН України М.Г. Жулинський, директор Центрального державного історичного архіву України О.В. Музичук, заступник директора Інституту археології НАН України член-кореспондент НАН України Г.Ю. Івакін, заступник Міністра освіти і науки України доктор фізико-математичних наук М.В. Стріха.

У виступах було зазначено, що установи НАН України роблять вагомий внесок у формування державної політики в цій сфері розвитку вітчизняної культури та у міжнародне співробітництво України з іншими державами з метою вирішення згаданих проблем.

Разом з тим, на сучасному етапі, особливо в умовах окупації частини території України, необхідно активізувати участь установ та фахівців Академії у науковому забезпеченні зусиль державних органів щодо захисту національних інтересів України у справі повернення на рідну землю втрачених реліквій. Було підкреслено, що з цією метою слід активізувати надання науково-методичної та експертної допомоги Міністерству культури України, Міністерству закордонних справ України, Державній архівній службі України щодо виявлення та обліку втрачених культурних цінностей, опрацювання засад співробітництва України із зарубіжними країнами у вирішенні цих проблем. Зокрема, в сучасних умовах особливого значення набуває співпраця установ Академії з відповідними міністерствами і відомствами в питаннях створення єдиного державного реєстру національної історико-культурної спадщини, формування зведених баз даних культурних цінностей, втрачених або переміщених під час і внаслідок Другої світової війни, а також втрачених і незаконно переміщених через анексію Криму та агресію Росії на Сході України.

* * *

Президія НАН України заслухала також інформацію про:

- оновлений склад Комісії НАН України з питань організації діяльності наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та положення про її діяльність;
- проведення чергової державної атестації наукових установ у 2015 р.;
- підготовку короткого звіту НАН України за 2015 р.;
- підготовку заходів з відзначення 90-річчя від дня заснування Полтавської гравіметричної обсерваторії Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України;
- затвердження скоригованих планів підготовки та випуску наукової видавничої продукції за державним замовленням видавництвами НАН України у 2015 р.

* * *

Крім того, Президія НАН України ухвалила низку організаційних і кадрових рішень.

Затверджено:

- члена-кореспондента НАН України **Шехунову Стеллу Борисівну** на посаді заступника директора з наукової роботи Інституту геологічних наук НАН України;
- члена-кореспондента НАН України **Митропольського Олексія Юрійовича** на посаді радника при дирекції Інституту геологічних наук НАН України, задовольнивши його прохання та увільнивши з посади заступника директора з наукової роботи Інституту.

Погоджено призначення:

- доктора фізико-математичних наук **Романюка Бориса Миколайовича** на посаду головного наукового співробітника Інституту фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова НАН України;
- доктора технічних наук **Студента Михайла Михайловича** на посаду завідувача відділу поверхневого зміцнення конструкційних матеріалів Фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка НАН України;
- кандидата економічних наук **Підоричової Ірини Юріївни** на посаду завідувача відділу проблем інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості Інституту економіки промисловості НАН України;
- кандидата економічних наук **Череватського Данила Юрійовича** на посаду завідувача відділу проблем перспективного розвитку паливно-енергетичного комплексу Інституту економіки промисловості НАН України.

Відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни» нагороджено:

- завідувача відділу Інституту математики НАН України члена-кореспондента НАН України **Нікітіна Анатолія Глібовича** за багатолітню плідну наукову і науково-організаційну працю та вагомий особистий внесок у підготовку висококваліфікованих наукових кадрів у галузі математичної фізики;

- директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України академіка НАН України **Шемшученка Юрія Сергійовича** за багатолітню невтомну працю вченого і організатора юридичної науки і освіти та активну участь у заснуванні і розвитку провідної наукової школи правознавців.

Відзнакою НАН України «За професійні здобутки» нагороджено:

- заступника директора з наукової роботи Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України члена-кореспондента НАН України **Степанюка Леоніда Михайловича** за багатолітню плідну високопрофесійну наукову і науково-організаційну працю та вагомий особистий внесок у розвиток вітчизняної геологічної науки;

- провідного наукового співробітника Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України доктора юридичних наук, професора **Акуленка Віктора Івановича** за багатолітню плідну працю вченого, вагомий професійні здобутки та особистий внесок у розвиток міжнародного права охорони культурної спадщини;

- президента Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» при Міністерстві фінансів України члена-кореспондента НАН України **Єфименко Тетяну Іванівну** за багатолітню плідну працю вченого, педагога і державного діяча, високий професіоналізм та вагомий особистий внесок у розвиток економічної науки.

Відзнакою НАН України «За сприяння розвитку науки» нагороджено:

- народного депутата України доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії аграрних наук України **Кириленка Івана Григоровича** за багатолітню плідну творчу працю та активне сприяння розвитку науки;

- народного депутата України **Таруту Сергія Олексійовича** за багатолітню плідну працю та активне сприяння розвитку науки.

Почесною грамотою Президії НАН України і Центрального комітету профспілки працівників НАН України нагороджено:

- головного бухгалтера Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» **Отрошенко Людмилу Василівну** за багатолітню сумлінну працю, відповідальне ставлення до виконання посадових обов'язків та вагомий професійні здобутки у забезпеченні бухгалтерського обліку і фінансово-господарської діяльності установи.

Подякою НАН України відзначено:

- головного наукового співробітника Інституту металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України доктора фізико-математичних наук **Михаленкова Віктора Серафимовича** за багатолітню плідну працю вченого-фізика та вагомий особистий внесок у наукове дослідження електронної структури дефектів у металах;

- провідного наукового співробітника Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України кандидата геолого-мінералогічних наук **Цимбала Степана Миколайовича** за багатолітню плідну наукову і науково-організаційну діяльність та вагомий особистий внесок у розвиток наукових досліджень у галузі геології розсипищ і мінералогії кімберлітів;

- завідувача відділу Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України доктора технічних наук **Аспіса Юхима Аркадійовича** за багатолітню самовіддану наукову працю, вагомий особистий внесок у розроблення новітніх технологій для зварювання тугоплавких металів та їх впровадження на вітчизняних підприємствах ракетно-космічної галузі, ядерної енергетики, хімічного машинобудування;

- директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України доктора біологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України **Косенка Івана Семеновича** за багатолітню невтомну наукову, природоохоронну і просвітницьку діяльність та вагомий заслуги перед Україною у розвитку садово-паркового мистецтва.

За матеріалами засідання підготувала О.О. МЕЛЕЖИК